

CERRÂHİLİK METİNLERİ

Mehmet Cemal Öztürk, Ketebe Yayınevi: 102, İstanbul, Aralık 2018. 169 sayfa.

ISBN: 978-605-7949-20-2

Hamit DEMİR*

“Nefinin ubûdiyetini bilen, Rabb’inin rubûbiyetini bilir. Nefsinin fenâsını bilen Rabb’inin bekâsını bilir.”

Daha önce Cerrâhîlik konusunda yaptığı yüksek lisans çalışması ile tanınan Mehmet Cemal Öztürk, bu kitabında tasavvuf tarihinin dikkat çekici tarikatlarından Cerrâhîliği, tarikatın kendi mensubu olan bazı zevât-ı kirâmın yazdığı eserlerle okuyucuya tanıtıyor. Kitap, Halvetiyye-Ramazâniyye tarikatının Cerrâhiyye kolunun kurucusu olan Nûreddîn Efendi başta olmak üzere sair Cerrâhî meşâyihinin hayatlarından ve tarikat usulünden bahseden 4 müellifin 5 risâlesinden oluşmaktadır. Risâleler, latin harfleri ile yazılmış ancak günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Yer yer geçen ayet ve hadisler dipnotlarda gösterilmiş, mealleri duruma göre metin içinde ve dipnotta aktarılmıştır. Eserin ihtiva ettiği Risâleler’e dair bilgiler ve bazı notlar aşağıda sunulmuştur.

1. El-kavlü'l-mübîn fî ahvâli Şeyh Nûreddîn

Adından da anlaşılacağı üzere risâlede Nûreddîn Efendi’den bahsetmektedir. Risâle, Tibyânü'l-vesâil adlı tarikatlardan bahseden ansiklopedik eserin sahibi Haririzâde’ye nispet edilmiştir. Tibyan ve Risâle’deki el yazılarının benzerliği üzerine, söz konusu nispetin gerçeklik payı olabileceği üzerinde durulmuştur.

Risâle, Halveti silsilenin Nûreddîn Cerrâhî’ye kadar gelmesinde adı geçen meşâyihî zikrederek başlamaktadır. Aynı dönemde yaşayan Nûreddîn adında başka bir şeyhin varlığından ötürü, tefrik edilebilmeleri için ve Cerrahpaşalı olmasından dolayı Nûreddîn Efendi’nin Cerrâhî lakabı ile anılmasından söz edilmektedir. Eserin verdiği bilgilere göre Nûreddîn Efendi, Halvetî şeyhi Köstendilli Ali Efendi’ye intisabından önce Mevlevî tarikatında (Mısır Mevlevihane’sinde) görevlendirilmiş ancak Köstendilli Efendi’yi gördüğünde ondan etkilendiği ve Mısır’a gitmediği nakledilmektedir. Ayrıca risâlede “yeryüzünde halife kılıcıyım” (Bakara, 2/30) ayeti ile Nûreddîn Efendi’nin hilafet makamına oturması arasında bir bağlantı olduğu ima edilmiştir. Ancak bunun teberrük olarak mı zikredildiği veya ebced hesabı ile mi yapıldığı net olarak anlaşılmamaktadır. Nûreddîn Cerrâhî’nin 4 büyük kutuptan olan İbrahim Desûkî’den manevi feyz aldığı nakledilmiştir. Buna göre Cerrâhî’nin zahiren Köstendilli’den üveysî yolla da Desûkî’den istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Eser bir bakıma Nureddîn Cerrâhî biyografisidir. Nureddîn Efendi’nin hayatına, ailesine, künyesine, manevi terbiyesine ve silsilesine dair bilgiler aktarıldığı için Halvetî, Ramazânî, Cerrâhî kolun silsilesini ve kurucusunu tanıtmakta, bu yönüyle de alan araştırmacılarına kaynaklık etmektedir.

Atf: Demir, Hamit. “Cerrahilik Metinleri” (Kitap Takdimi). gifad: gümüşhane üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi / the journal of gümüşhane university faculty of theology 19 (Ocak / january 2020/1): 141-144.

* Arş.Gör., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, El-Mek: hamitdemir@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5930-0249.

2. Risâle-i Etvâr-ı Seb'â

Risâle, Mehmed Şakir Efendi'ye aittir ve Nûreddîn Cerrâhî'den Mehmed Şakir Efendi'ye gelen silsileyi zikrederek başlar.

Müellif, "Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur" (Muhammed, 47/19) ayetini ve sebep-i nüzûlünü delil getirerek bir şeyhten zikir telkini almanın farz olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu rivayete göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'den (sav) kelime-i tevhid zikrini almış ve 400 kadar sahabeye telkin etmiştir. Bununla birlikte kendi kendine temel islami bilgileri öğrenip, bazı kitaplar okumak suretiyle de tevhide ulaşılması mümkündür. Ancak bu müşşidin kalbe ektiği tohum gibi marifet-i ilahiyeyi doğuran bir tevhid olmayacaktır. Ayrıca Yahya Şirvani'ye atfedilen bir sözle müşşid-i kâmil arayıp bulmanın ve ona teslimiyetle ittiba etmenin farzietinden söz edilmiştir. Kanaatimizce söz konusu farz ifadeleri, şerî bir yükümlülüğü ifade etmemekte, tasavvuf terbiyesi için müşşidin ehemmiyetini vurgulamaktadır.

Risâlede rûh dörtlü bir tasnife göre ele alınmış, her bir rûhun makamı, mekânı ve metâ'ı belirtilmiştir. Buna göre rûh-i cismanî, zahiri bedende şeriat amellerini ifa ederek cenneti elde eder. Rûh-i revanî, kalpte tarikat amellerini ifa ederek müşâhede-i melekûtu elde eder. Rûh-i sultanî, fuâdda marifet ile meşgul olup esrâr-ı ilâhiyyeyi elde eder. Rûh-i kudsî, sırda hakikat ile meşgul olup gerçek tevhide ulaşır ve müşâhede-i zâtı elde eder.

Ayrıca Mehmed Şakir Efendi, 7'li nefis tertibinde nefis-i kâmileye tekabül eden son mertebeyi rûh-i kudsî diye isimlendirmiştir. Ayrıca risâlede nefsin 7 mertebesinden ve her mertebeye taalluk eden 7 özellikten bahsedilmiştir:

Nefs-i emmâre: Buhl, hırs, cehl, kibir, şehvet, gazap, hased.

Nefs-i levvâme: Levh, heves, mekr, ucb, gış, temenni, kahır.

Nefs-i mühlime: Sehavet, kanaat, hilm, tevazu, tevbe, sabır, tahammül.

Nefs-i mutmainne: Cud, tevekkül, gam, tezellül, ibadet, şükür, rıza.

Nefs-i râziye: Keramet, zühd, ihlas, vera, riyazet, zikir, vefa.

Nefs-i marziyye: Tahalluk bialhâkillah, terkü'l-beşeriyye, telattuf alâ halkillah, tekarrub illallah, tefekkür fillah, safâ fî nûrillah, likâ bizâtillah.

Risale, Halvetî tarikatında var olan nefsin yedi mertebesine dair telakkinin Cerrâhîlikle birlikte nasıl değerlendirildiği ve yorumlandığını göstermektedir.

3. Nâtıku's-Savâb

Bu eser de Mehmed Şakir Efendi'ye aittir. Sülûk ehli için lazım olduğu düşünülen ayet ve hadis yorumlarını içermektedir. Nakledilen ayetlerin numaraları ve mealleri dipnotlarda aktarılmış, hadisler tahrîc edilmeye çalışılmıştır. Hadisler konusundaki tahrîc faaliyetlerinde lafzen aynısı bulunamayan rivayetlerin benzerleri muteber hadis kaynaklarından gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu hususta tam bir başarı elde edildiği söylenemez.

"Allah düşmanlarını dost edinmemenin" (Mümtehine 60/1) telkin edildiği ayetin yorumlarında sahte şeyhler ve ibâhî yaklaşımları tasavvuf geleneğine sokmaya çalışan fâsıklardan dem vurulmakta, bunlardan uzak durmanın ayetin hükmüne muvafakat olarak değerlendirildiği görülmektedir. Kanaatimizce bu yorum, döneme ışık

tutması ve tasavvuf geleneğinin sūfî görünümlülerce ifsâd edilme gayretlerinin göz önüne serilmesi açısından önem arz etmektedir.

Risâlede cehren çokça zikretmeyen kişinin zikri kalbine indiremeyeceği katı ifadelerle savunulmuştur. Buna göre bazı tarikat münkirleri ve mutaassıp âlimlere bakıp cehrî zikirden vazgeçmemek gerekir. Zira böyleleri münafıklardır. Bu sert ifadenin o dönemde cehrî zikre veya zikir uygulamalarına yöneltmiş eleştirilerden kaynaklandığı kanaati hâsıl olmuştur. Zira bununla birlikte ayette inananlara emredilen zikr-i kesîr, müellif tarafından kalp zikri olarak yorumlanmıştır.

Mehmed Şakir Efendî'ye göre yakaza halinde Rasulullah ile mülaki olmak özel bir keramettir.

Risâlede, tarikatlarda var olan biat uygulamasının ilk olarak Hz. Peygamber ve ashâb-ı kirâm tarafından uygulandığı ifade edilmiştir. Bu hususa delil olarak ayet-i kerime ve hadis-i şerifler nakledilmiştir.

Az konuşmanın fitrata uygun olduğu, zira Allah'ın 2 göz, 2 kulak yarattığı buna mukabil bir dil yarattığı ifade edilerek insanın çok görüp, çok dinleyip az konuşması gerektiği vurgulanmıştır. En azından konuşmanın dinleme ve görmeden az olması gerektiği belirtilmiştir.

Risâlede dikkat çeken bir yorum da "Kendini bilen Rabb'ini bilir" hadisine yapılmıştır. Söz gelimi müellif kendi kulluğunu bilen Rabb'inin ilahlığını bilir. Kendi faniliğini bilen Rabb'inin bakiliğini bilir şeklinde yorumlamıştır.

Keramet, hayz-ı ricaldır, sözü de hayzın kadınları amelden alıkoyması gibi keramet de saliki sülukundan alıkoyma şeklinde yorumlanmıştır.

Tasavvuf yolunun yolcuları yedi derece ile tasnif edilmiştir ki buna göre muhabbet, mürid, sūfî, derviş, velayet, irşad ve fenafillah derecelerinden söz edilmektedir.

Risâlede zikredilen yorumların veliler ve sūfilerden nakledildiği ifade edilmektedir. Bu yönüyle özgün bir eser olmaktan ziyade geleneğin nakledicisi olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca eser tasavvufun bâtınî, felsefî ve nazarî meselelerini konu edinen tipik bir işârî tefsir özelliği taşımamaktadır. Zira nakledilen ayet ve hadis yorumları daha çok tasavvufun zahirine ışık tutan ve ahlaki meziyetleri telkin eden yorumlar olarak göze çarpmaktadır. Eserin hazırlanmasında öğretici-faydacı yaklaşımın gözetildiği ve irşad için hazırlanmış bir risâle olduğu anlaşılmaktadır.

4. Gülşen-i Azîzân

Risâle, Cerrâhî şeyhlerinden Abdullatif Fazli Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Cerrâhî şeyhleri ve halifelerinin biyografilerinden kısaca bahsetmektedir. Risâlede Nûreddîn Cerrâhî dâhil 15 şeyhten söz edilmektedir. Süleyman Veliyyüddîn-i Üsküdârî, Mehmed Hüsâmeddîn, Sertarîkzâde Mehmed Emîn, Abdî Efendi, Yahya el-Moravî, Şeyh Abdüşşekûr, İbrâhîm Eyyûbî Fethî, Şeyhu'ş-şuyûh Mehmed Efendi, Abdurrahmân Hilmî, Mehmed Sâdık Efendi, Mustafa Efendi, Mehmed Emîn Efendi, Mehmed Ârif Dede, Ahmed Abdulazîz Efendi. Şeyhlerin hayatlarından bahsedilirken, doğum tarihleri, doğum yerleri, ilim tahsilleri, tarikata intisapları, icazetleri, şeyhleri, halifeleri, vefat tarihleri, vefat yerleri, defin yerleri, ahlaki ve manevi olgunlukları, tekke faaliyetleri, postnişinlik süreleri, bazen de fiziki özellikleri konu edilmiştir.

Nûreddîn Efendi'ye Cerrâhî nisbesinin Cerrahpaşa'lı olması hasebiyle şeyhi Köstendilli Ali Efendi tarafından verildiği bu risâlede de kaydedilmiştir.

Dönemin padişahu Sultan Ahmed, tebdil-i kıyafet Nûreddîn Cerrâhî'nin halkasına gelmiş, ilmi ve irfanını görmüş, duyduğu memnuniyetten ötürü şeyhe bir tekke yaptırmayı münasip görmüştür.

Nûreddîn Efendi'nin kendi telifi olan Mürşid-i Dervişan adlı risâleden bahsedilmektedir. Adı geçen telifin yedi tavrı üzere yazıldığı ve yarısının kaybolduğu nakledilmiştir.

5. Bursa Üçkuzular Dergâhında Güzerân Eden Meşâyih-i Kirâm

Abdurrahman Salâhî Efendi'ye ait bu risâlede adı geçen dergâhta icrâ-i faaliyet gösteren Cerrâhî şeyhleri konu edilmiştir. Tekke'de 20. yüzyılın başlarına kadar görev yapan 15 şeyhin hayatlarına kısaca değinilmiştir. Risâlede 12 tarikat ve kurucuları zikredilmiştir. Risâlede 12 imamın da adları aktarılmıştır. Bununlar birlikte 14 masumdan söz edilmektedir. Bu da Şiî yaklaşımların tasavvuf geleneğini zaman zaman fikri olarak etkilediğini göstermektedir. Zira sûfîler genel olarak masumiyetin sadece peygamberlere mahsus olduğuna inanırlar.

15. yüzyılın ilk yarısında Emir Sultan'ı ziyarete giden Şeyh Safiyyüddin, Şeyh Muhammed ve Şeyh Ali efendilerin Emir Sultan ile hemşeri oldukları ve çok sevildikleri için Emir Sultan'ın kendilerine Üç Kuzularım dediği nakledilir. Bu sebeple halk Emir Sultan'ın tesmiyesini kullanmış, yaşadıkları mahallenin ve dergâhın adı Üç Kuzular olmuştur.

Risâlede 4 kapı 40 makam anlayışının izleri de görünmektedir. Buna göre şeriat, tarikat, marifet, hakikat 4 kapıdır. Her biri 10 makamı muhtevidir.

Risâlede sülükten, biattan, dergâh ahkâmı ve adabından, okunan zikir, dua, salavat ve gülbanktan söz edilmektedir. Buna göre biatın ilk şartı namazları 5 vakit cemaat ile eda etmektir.

Risâlede Halvetî gelenekte var olan ve 7 nefse karşılık olarak telkin edilen 7 esmadan da (La ilahe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr) söz edilmektedir.

Cerrâhîlik Metinleri, tarikatın geleneğini sürdüren şeyhlerin biyografilerine ışık tutmakta, tarikatın ilkelerini ortaya koymakta, tarikat âdâbını belirtmektedir. Eserde 4 farklı müellifin risâlelerine yer verilmesi okuyucuya muhakeme imkânı sağlamakta, tarikatın seyrini gösterebilmektedir. Tarikatın kendi mensubu olan bazı zevât-ı kirâmın yazdığı eserlerden müteşekkil olması esere, birinci el kaynak olma özelliğini vermektedir ve alan araştırmacılarına referans noktası olma potansiyeline sahiptir.